

Оһуокайы оҕо иитиитигэр биир ньыма быһыытынан туттуу.

Дакылаат тоҕоостооҕо:

Оһуокай – сахалыы уус-уран тыл улуу айымньыта олонхо кэнниттэн иккис миэстэҕэ турар фольклор суду айыыта. Оһуокай иитэр суолтата улахан. Бииргэ сизтиһэн ыллааһын, үнкүүлээһин, төрөөбүт айылҕа кэрэ көстүүлэрин, Ийэ дойду, олох, үлэ өрөгөйдөөх үтүөлэрин хохуйуу норуоту иитэр, түмэр күүстээх.

Бу курдук саха фольклорун үөрэтэр чинчийэр ученайдар санааларын үөрэтэн, аабан тураммын бэйэм алын кылаас учууталын быһыытынан ордук көдьүүстээх, оҕоҕо тийимтиэ саха фольклорун биир көрүнүнэн оһуохай үнкүүтэ, этиитэ, ырыата буолар дии санааммын эбии дьарык быһыытынан улэбэр саха оһуохайын туһанарга быһаарынным.

Дакылаат сыала: Алын кылаас оҕотун иитэргэ норуот үйэлэргэ айбыт, үөскэппит уран фольклорун – оһуохайы бары өттүнэн үөрэтэри кобүлээн чөл туруктаах, чиң доруобуйалаах кэнчээри ыччаты иитии.

Үлэ соруктара:

1. Оһуокайы оҕо иитиитигэр биир ньыма быһыытынан туттууну көрдөрүү
2. Оҕону оһуохайга уһуйуу, үөрэтии саха фольклорун салбыы сайыннарыытыгар, айар талаана чочулларыгар эрэ буолбакка, оҕо эт - хаан, өй санаа, тыл – өс, тыһнар орган өттүттэн сайдарыгар улахан суолтатын арийыы

Үлэ сананы арийыыта:

Педагогическай улэм сана өрүттэринэн буолар 6 – 10 сааһыгар диэри саастаах оҕолору саха фольклоругар – оһуохайга уһуйуу улэтин программатын саастарынан арааран аттаран оңоруу, уонна практикаҕа туһаныллар методическай ыйынньыгы (рекомендацияны) таһаарыы.

Чинчийии объекта: оһуокай

1 баһа. Оһуокай – саха норуотун үнкүүтэ

1.1. Оһуокайы чинчийии

Аан дойду норуоттарын үнкүүтэ араас-араас. Ол эрэн араас омуку уцкуулэриттэн саха үнкүүтэ - оһуокай олус туспалаах үнкүү. Киниэхэ ураты тыл, ырыа уонна уцкуу бииргэ убаарыллан тахсан элбэхтэн элбэх киһини угуттаан кытыннарар.

Оһуокай — сахалар былыргы үнкүүлэрэ. Сиэри-туому тутуһууну кытта ситимнээх. Былыргы сахалар аан дойдуну көрүүлэрэ бу үнкүү хамсаныыларын нөнүө биллэр.[1]

Элбэх киһи эргимтэбэ туран анал хатыланар хамсаныылары онгоро-онгоро уонна ыллыы-ыллыы күн хоту эргийэллэр.

Оһуокай - Саха омуку саамай тэнийбит, дьону тумэр бастын ункуутэ. Хоһоон, ырыа уонна ункуу тэннэ толоруллаллар.

Мухомплева С.Д. маннык быһаарар: «Осуокай – один из примечательных жанров устного народного творчества, представляющий круговой танец народа саха. Наряду с песенным жанром, осуокай пользуется особой любовью у народа, и в последнее время интерес к нему только усиливается». [9]

Оһуокай хаһан үөскээбитэ биллибэт. Куннэ сугуруйуу ункуутэ буолуон соп диэн сэрэйэллэр, ол курдук сайын ыһаахха оһуокай ункуу толоруллар. Оһуокайы биир киһи таһаарар, атыттар кинини утуктэн ыллаһан иһэллэр.

Оһуокайы чинчийээччилэр И.А. Худяков, А.Ф. Миддендорф, Р.К. Маак, В.Л. Серошевская, Э.К. Пекарская, Г.В. Ксенофонов, Г.У. Эргис, Петров Н.Е., Илларионов В.В. уо.д.а.

«Үңкүү» диэн термин аан бастаан Я. И. Линденау уонна Р. К. Маак улэлэригэр көстөр. Представляется целесообразным привести описание Р.К. Мааком, бывавшим в Вилюйском округе в 1853-1854 гг., якутского танца: “Танец по якутски – инкюю (үңкүү – И.В.), что собственно значит “поклон” и происходит от глагола “инг“, “ингэбин” (“үң“, “үңэбин” – И.В) – “нагибаться”, “кланяться”. [8]

И. А. Худяков улэтигэр «үңкүү үңкүүлүүлэр» (танцуют танец), «үңкүү тоһоһото» (гвоздь танца) диэн суруйар. «Эһиэкэй» диэн тыл 1947 сыллаахха Д. К. Сивцев «Саха фольклора» кинигэтигэр суруллубут. XVIII үйэ бутуутэ XX үйэ сабаланыыта оһуокай туһунан бастакы чинчийии ытыллыбыт.

Н.Е. Петров оһуокайы чинчийээччилэртэн биирдэстэрэ. «Оскуолаба оһуокай» диэн пособие суруйбута. [10]

Петров Н.Е. бэлиэтиир: «Круговой танец осуокай уходит своими корнями в глубокую древность и восходит к религиозным верованиям

древних якутов. Прежде всего, осуокай связан с ысыахом, является главным его украшением. Осуохай возник как магический ритуальный круговой хоровод солнцепоклонников». [12]

Саха фольклорун чинчийэн үөрэтэр Петров Н.Е. «Истоки представления» «Осуохай – древний хоровод солнцепоклонников» - диэн ыстатыйатыгар маннык суруйар: «Осуохай для детей раннего возраста является школой родного языка, поэтической аллитерационной речи кузницей для воспитания будущих поэтов – импровизаторов, тойуксутов, певцов с якутским национальным голосом. Осуохай вообще, и на ысыахе воспитывает любовь к родной культуре и природе, вызывает чувство сплоченности, коллективизма, равноправия и национальной гордости. Он имеет огромное значения в развитии духовной, поэтической музыкально – певческой, танцевально хореографической культуры якутского народа. В целом, осуохай сделал народа саха народом – поэтом, народом – певцом, народом - танцором». [11]

Сахалар сир-туом тутуһар сүрүн бырааһынньыктара — ыһыах — бу үнкүүтэ суох былыр да быйыл да ааспат. Оһуохай битиини кытта «күн улууһун дьонун» сүрүн үнкүүлэрэ этэ. Үнкүү сиригэр-туомугар киһи, айылҕа уонна куйаар (космос) биир тиһиликкэ киирэллэрэ көстөр[1].

Оһуокай туһунан анаан-минээн үөрэтии, боччумнаах чинчийии ытытылла илик. Республика үрдүнэн оһуокай көмөтүнэн үүнэр көлүөнэни төрөөбүт культураҕа иитии-үөрэтии сэргэхсийбит уонна инникитин сайдар кэскиллэммит кэмэ.

1.2. Оһуокай уратылары

Оһуокай түһүлгэтэ күн курдук төгүрүк, хамсаныыта даҕаны күн эргиригэр хоту эргийэр. Национальнай искусствоҕа сыһыаннаах оонньоу буоларын быһыытынан онно коро да, оонньоу да кэлэр дьон таннан-саптан, туттан-хаптан сылдыар быһыылары улахан суолталаах. Дьэ ол иһин оһуокайга, ыһыахха торообут норуоппут уйгутун, национальнай культуурабытын кордоробутун, учугэйбитинэн ытыктабылы ыларбытын ойдуохтээхпит.

Оһуокай түһүлгэтэ үс түһүмэхтээх:

- оһуокайга ыһырыы
- хаамыы
- көтүү

Оһуокайы саҕалааһын - таһаарааччы дьону ынырар, бытаан үгэр хамсанылар оһоһуллаллар.

Оһуо-оһуо оһуокай
Оһуокайдыр оһуокай,
Эһиэ-эһиэ эһиэкэй,
Эһиэкэйдиир эһиэкэй!

Иккис аһаара - хаамы үгкүү - былыр айаны ойуулуур эбит, оһуохай саамай үһун чааһа. Манна сэниэлээх хамсанылар баар буолаллар, дэгэрэн ырыа ылланар. Үгкүүһүттэр илиилэрэ-атахтара буруһууна курдук хамсыыр.

Илиниктиир диэкиттэн
Итир былыт илдьиттээх,
Уулаах былыт олбохтоох,
Укэр куйаас уурбэлээх,
Аччык ньаалаҕай аргыстаах,
Арыы чалыар таһымнаах,
Суегэй уйгу судуруннээх,
Уурбэ кэлэҕэй иҕиччэхтээх,
Араҕас арыы садарыһнаах,
Ахтаах быһац сыттардаах,
Ааттаах сайын барахсан
Аараан эбит эрэр диэн...[6]

Оһуохай үһүс чааһа - көтүү. Үгкүү чыпчаала. Саамай кылгас ол гынан баран саамай өрө көтөҕүүлээх. Дьон ойуолаһан бараллар. Көтүү үгкүү (киэнник ыллаахха - ыһыах) сүрүн санаатын ситиһэр - айылары кытта биир буолуу, санаа бөҕөргөөһүнэ.

Бастаан ункуугэ ынырыы дьээ-буо матыбыһан саҕаланар, онтон сурун ис хобооно дэгэрэн ырыһан толоруллар, оһуокай уһус чааһа коту диэн ааттанар, ырыа тэтимэ оссо эрчимирэр, тумуккэ сыһыа бытааран, этээчи ункуутун тумуктуур.

Саха норуота былыр былыргыттан ыһыахтарыһан аатырар. Оһуокайдыт оһуокай тыла этэригэр элбэх киһи тоһуоруһа мустар. Ханһык баһарар ыһыаһы оһуокай киэргэтэр, суруннуур. Урут киһи ыһыахха дуобуйа уцкуулээбэтэһинэ, ыһыахтаатым да диэн саныһан саһаммат буолуохтаах.

Оһуокай араастара:

- Илин эһээрди
- Адыаччы оһуокайа
- Күһү көрсөр оһуокай
- Киһин улуустарды оһуокай

- Дьаангылыы оһуокай
- Бүлүү сэнээриилээх оһуокайа
- Бүлүү түөлбэтин оһуокайа
- Бүлүү хаамыылаах оһуокайа
- Аммалыы [4]

Оһуокай тиэмэтин арааһа элбэх:

- ыһыах түһүлгэтэ,
- сайын кэлиитэ,
- айылба уһуктуута,
- дьыл кэмнэрэ,
- үлэ-хамнас.

Оһуокай тылын этээччи Сергей Афанасьевич Зверев үнкүүтүн тыла толору уулаах Булуу өрүс долгунунуу набыл, дирин ис хоһоонноох, биир тиэмэлээх буолара. Ол да иһин дьон таттаран, чуумпуран истэрэ. Кини тубэбээрэй ону-маны холбоон хоһуйбат угэстээбэ. Холобур, аар бабах туьунан кун ацаара, соробор куну быба да этэрэ. Эбэтэр биир тегурук сылы саас кэлиэбиттэн нецуге сааска дылы хоһуйан туьулгэбэ ыллыыра.

Оһуокай улахан пропагандиһа Николай Егорович Петров ахтыытын санаан аабар тоһоостоох: «Зверев С.А.-Кыыл Уола үнкүүтүн тылын этэригэр мэлдьитин тиэмэлээн этэр буолара: ыһыахха кэлиини, от-мас ситиитин, айылба тиллиитин, куех сайын кэлиитин, тегурук сыл ырыатын, киби уескээбитин-тереебутун, айылба кестуулэрин, аар хатыцы, ыһыах тэриллэр туьулгэтин, ол тэрээбинин, эргиччитин, онтон да атыттары барытын темалаан, биир эппитин хатылаабакка, сацаттан сацаны этэн иһэр буолан, кини оһуокай этэрин дьон олус сэргиир буолар этэ».[6]

«Айымньыларым, үнкүүлэрим муусукатыгар айылба айбыт дьикти тыабын-ууьун туьанарым. Дууьабар иэийи киирдэбинэ сиккиэр тыал силлиэрэр куугуна, тыаба от-мас суугуна, кетер-суурэр сацата, хонууга чыычаах уерун ырыата тойуга, ууга кетер бииһин уегуутэ-хабыыта мин кулгаахпар муусука буолан ибиллэр» - диэн Сергей Афанасьевич этэрэ.[6]

2 баһа. Оскуолаба оһуохайы үөрэтии

2.1. Оһуохайга уһуйуу хайысхалара

Оһону оһуохайга уһуйуу, үөрэтии саха фольклорун салбыы сайыннарыытыгар, айар талаана чочулларыгар көмөлөһөр. Ону таһынан

оџо эт - хаан, өй санаа, тыл – өс, тыынар орган өттүттэн сайдарыгар улахан суолталаах.

Ону учуоттаан үлэбин 4 хайысханан ыытабын:

- Эт – сиин сайдыыта;
- Тыынар орган сайдыыта;
- Өй – санаа сайдыыта;
- Тыл өс сайдыыта.

Эт – сиин сайдыытыгар оһуохай суолтата:

Илии, атах, ойоџос, тараһа быччын, сайыннарыытыгар оһуохай үңкүүтэ сүрүн оруолу оонньуурун туһунан оџолорго сөптөөх өйдөбулу биэри.

Тыынар орган сайдыытыгар оһуохай суолтата:

Сатаан тыынар эрэ киби учугэйдик ыллыыр, туойар, онон агданы, быары, тынаны эрчийи ырыаџа тойукка олус наадалаах. Оџо оһуохайы утуктэригэр эбэтэр этэригэр бу уеһэ этиллибит органнар олус учугэйдик улэлээн , доруобуйата тупсарын чинэти.

Өй – санаа сайдыытыгар оһуохай суолтата:

Оџо бэйэтин саха омук быһыытынан диринник билиниитигэр, оџо дьон иннигэр толлубакка, санаатын сатаан сааһылаан саңарар буоларыгар үөрэти.

Тыл өс сайдыытыгар оһуохай суолтата:

Хас биирдии оџо төрөөбүт төрүт ийэ тылын таптырыгар , убаастырыгар тылын өһүн байытарыгар , оһуохай этиитин көмөтүнэн толкуйдуур, анааран керер дьоџурун сайыннаары.

Үлэм сүрүн принциптэрэ (ирдэбиллэрэ)

1. Саха культуратын тилиннэриигэ уонна сайыннарыыга оџолору Һууйуу үлэм сүрүн ирдэбилэ: этнокултуурунай уерэхтээин, ол аата омук тылын, култууратын угэһин, сизрин туомун оскуолаџа кириэн иннинэџи саастаах оџорго тиэрдии иитии – үөрэти.
2. Этнокултуурнай үөрэхтээин оџо норуотун культуратыгар олоџурбут, тереебут тылынан иитиллэр, атын омуктары кытта тэнн,э сылдьан сайдар уерэх эйгэтин ситимэ буоларын тутуҺуу.
3. Регион уратытын учуоттаан оџо тэрилтэтигэр, иитэр сайыннарар бырагараамманы иитии - сайыннарыы улэтигэр туһаны.

Оһуохайы оџолорго үөрэти түһүмэхтэрэ:

- Оһуохайы оџолорго үөрэтииттэн кылгас ыһынньык ньымалар;
- Оһуохайы үөрэти ньымалара;
- Дорџоон онорууга дьарык;
- Хаамыыга үөрэти.

2.2. Оһуохайы оҕолорго үөрэтии ньымалара

Чөмчүүк саастаах оҕолору оһуохайга үөрэтии, уһуйуу улэтин ис хоһооно:

- Саха норуотун уус – уран айымньытын туһунан оҕолорго сүрүн өйдөбүлү биэри
- Оһуохайы билибиннэри уонна толорорго - үтүктэргэ үөрэтии.
- Оһуохай - Саха омук саамай тэнийбит, дьону түмэр бастын, үнкүүтэ. Хоһоон ырыа уонна үнкүү тэңцэ толорулаллар.
- Оһуохай үөскээбит ис хоһооно.

Оһуохайы оҕолорго үөрэтии ньымалара

- Сатаан тынар эрэ киһи учугэйдик ыллыыр, туойар, онон агданы быары, тыңаны эрчийи ырыаҕа тойукка олус наадалаах.
- Ис тугэбиттэн уһуннук муннунан салгыны тынан ылан баран эмиэ уһуннук айагынан таһаары (4 ахсааңна).
- Кылгастык тыныны – илиини үөһэ таһаарыга туһэриигэ дьүөрэлээн аллараа тыныны (4 ахсааңна).
- Уһуннук, кылгастык тыныныга эһирийбит салгыны таһааран бүтэһигэр тыас таһаары.

Дорҕоон онорууга дьарык.

Ис тугэбинэн салгыны муннунан тынан ылан баран, тыас уонна куолас комотунэн дорҕоон оноруу. Дорҕооннору ааҕас дорҕоонно оноробут.

Аа-аа-аа-аа-аа.

Ыы-ыы-ыы-ыы-ыы

Оо-оо-оо-оо-оо-оо

Уу-уу-уу-уу-уу-уу

Иккис дьарыктан икки илиини туостэн сабалаан иннин диэки тардан дорҕоону таһаарабыт. Или уһунунан тардан баран дорҕоону туһэрэбит.

Аа-аа-аа-аа-аа-аа.

Ыы-ыы-ыы-ыы-ыы-ыы

Оо-оо-оо-оо-оо-оо-оо

Уу-уу-уу-уу-уу-уу-уу

Олорон эрэ илиилэрин(ытыы) тобукка ууран тарбахтарын оро таһаары аа-аа-аа-аа-аа-аа диэннэ куускэ туһэри.

Олорон эрэ атах тоботун дорҕоону кытта оро таһааран аа-аа-аа-аа-аа-аа диэннэ куускэ туһэри.

3,4 ньымалары холбуу оноруу. Н- дорҕоону онорууга дьарык.

Туостан икки илиини долгун курдук хамсатан, оо-ьо, оо-ьо,оо-ьо,оо-ьом, хас да дорбоонно оноробут.

Салгыы олорон эрэ тобугу охсон, ритминэн оуохайдыыр оуохайдыарыктааһын.

Оуокай тылын кытта билсигии.

Оуо-оуо оуокай

Оуокайдыыр оуокай,

Эһиэ-эһиэ эһиэкэй,

Эһиэкэйдиир эһиэкэй!

Оуокай тылларын үөрэтии:

Чэйин-чэйин оболор,

Тулук-тулук доботтор

Дьоллоох обо саастарга

Куоласпытын эрчийэн,

Дорбоонноохтук кохтоохтук

Туойа ыллаан иһиэбин...

Оуокай тылыгар хоһоону оңоруу техникатын; дьүөрэ тылынан хоһуйуу, сүһүөбү тэңниир уонна уустаан - ураннаан, сииһилээн-ситэрэн дьүһүйүү ньымаларын билиһиннэри. Үңкүү тыла ыллаан этиллэр буолан, кини хоһооно сэттэ сүһүөхтээх строкалартан турар.

Оуокай ырыатын матыыба уонна темпэтэ. Улуустарынан тус-туспа матыыптаан ыллааһыннара.

Оуокай таһаарааччыны үтүктэн тэңнэ түһэрсэн ыллааһын уонна хааман үңкүүлээһин.

Хаамыыга үөрэтии.

Бастаан илиини тутуһарга эрчийии. Хаамыыга биэс тарбабы тарбахтарга хардары анһан тутуһан, тонолобу токутан сыбыары тутан, үөһэ-аллараа хамсатан набыл собуустук дьалкытан хамсаныы.

Онтон миэстэбэ туран атабы кытта тэңнэ хамсатыыга кордорон, хамсанан биэрэн уорэтии. Тогуруччу тутуһан түһүлгэ оноруу. Илиини, атаһа хамсаныытын ритмнэ тэн буоларын ситигии.

Оуокайга күрэх.

Сыһыарыыга №1 «Оуокай тутула» дьарык технологическай каартата бэрилиннэ.[с.15]

Түмүгэ

Ханнык баҕарар норуот бэйэтин төрүт культууратыгар тирэҕирэн, онтон күүс ылан норуот быһыытынан сайдар, омук быһыытынан уратыланар. Норуот өйө – санаата, иэйиитэ – куйуута, үтүөбүэ- кэрэбүэ тардыһыта, мындыр сатабыла кини төрүт культууратыгар түмүллэр, сөңөр уонна чопчуланар.

Сахабыт норуотун төрүт культууратын уран фольклорун «Оһуохайын» кэлэр кэнчээри ыччаты иитэр - үөрэтэр үлэм түмүгэр күүтүллэр өрүтүм:

Саха оҕото хайа төрүөбүттэн төрөөбүт буоруттан силистэнэн – мутуктанан иитилиннэбинэ, кини үтүө үгэстэрин чэхчы- этигэр хааныгар иңэриннэбинэ амарах сурэбин , мындыр өйүн, уран тарбаҕын утумнаатабына эрэ саха омук, омук быһыытынан чэчирии сайдара саарбаҕа суох. Мантан сиэттэрэн этэххэ үүнэр көлүөнэ ыччаты саха норуотун культууратын тилиннэриигэ уонна сайыннарыыга иитиэхтээхпит уһуйуохтаахпыт – бу бугунну олохпут ирдэбилэ.

Ситимнээх үлэм түмүгүнэн иитээччилэргэ «Чөмчүүк саастаах оҕолору оһуохайга уһуйуу» көмө методическэй пособие онорон таҕаарар былаан баар.

Саха норуотун культууратын тилиннэрии, сөргүтүү уонна сайыннарыы сүрүн соруғунан «Көмүскэс санаалаах күн киһитин, аһыныгас айдарыылаах айыы оҕотун, ураанхай саханы» итии, үөрэтии , уһуйуу үс сүрүн хайысханнан барыахтаах: «Киһи дьону – сэргэни, киһи – аймаҕы кытта сыһыаннаһыта», «киһи айылҕаны, тулалыыр эйгэни кытта дьуерэлэһиитэ» уонна «киһи бэйэтин ураанхай саха быһыытынан билиниитэ, сыаналаныыта, киэң туттуута».

Туһаныллыбыт литература

1. <https://sah.wikipedia.org/wiki/Оһуокай>
2. Илларионов В.В., Илларионова Т.В., Осуохай – древний танец якутов – солнцепоклонников
<https://tengrifund.ru/osuohaj-drevnij-tanec-yakutov-solnceropoklonnikov.html>
3. Илларионов В.В. Айыылартан айдарыылаах. С.А. Зверев – Кыыл Уолун туһунан ахтыылар. Дьокуускай, Бичик, 2000.
4. Лукина, А.Г. Традиционные танцы саха. – Новосибирск, ”Наука”, 2005 – 356 с.
5. Маак Р.К. Вилюйский округ Якутской области / Р.К. Маак. – СПб., 1887.
6. Мухоплева, С.Д. Якутские обрядовые песни. – Новосибирск, ВО “Наука”. Сибирская издательская фирма, 1993.- 112 с.
7. Петров Н.Е. Оскуолаҕа оһуокай / Н.Е. Петров. – Якутскай, 1989.
8. Петров Н.Е. Хороводные танцы осуохай как жанр якутского фольклора // Сов. тюркология. – 1990. – №3.- С.7-14.
9. Петров Н.Е. Осуохай – древний хоровод солнцепоклонников. // Якутские хороводные песни: теория и практика.- Якутск: Изд-во ЯГУ, 2005.- С.7-19.